

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
РАДА ПО ВИВЧЕННЮ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
УКРАЇНИ**

На правах рукопису

АЛЬБА ПАВЛО ЙОСИПОВИЧ

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ
СТАЛОГО ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО
РОЗВИТКУ**

/на прикладі держави Ізраїль/

08.08.01 - Економіка природних ресурсів та
природокористування

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

КИЇВ - 1997

380.75:507.03

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00344050 (G)

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі методології сталого розвитку та екологічної безпеки Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України.

Наукові керівники: доктор економічних наук, професор, чл.-кор. НАН України Дорогунцов С.І.
доктор економічних наук, професор, академік УЕАН Нудельман М.Ш.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор, академік УЕАН Лебединський Ю.П.
кандидат економічних наук
Данилишин В.М.

Провідна організація: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України /м.Одеса/.

Захист дисертації відбудеться "19" червня 1997 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.78.02 в Раді по вивченню продуктивних сил України НАН України за адресою: 252032, Київ-32, бульвар Т.Шевченка, 60, 3 поверх, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України.

Автореферат розісланий "19" травня 1997 року.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук

Л.Г.Чернюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ.

Актуальність дослідження. Екологічні проблеми, притаманні державі Ізраїль, як і сучасній цивілізації в цілому, стали серйозною перешкодою для подальшого економічного розвитку. На Конференції ООН у Ріо-де-Жанейро /1992 р./ світовим співтовариством була прийнята концепція сталого еколого-економічного розвитку, яка слугуватиме основою для подолання екологічної кризи. Країнам світу рекомендовано розробити і впровадити у життя національні стратегії сталого розвитку з відповідним еколого-економічним обґрунтуванням.

Актуальність даного дослідження обумовлена необхідністю визначення теоретичних основ забезпечення сталого еколого-економічного розвитку, розробки його індикаторів /показників/ та еколого-економічних параметрів.

Вирішення зазначеної проблеми базується на методології забезпечення гармонізації взаємовідносин суспільства і природи. Ідея гармонізації еколого-економічних відносин передбачає перш за все екологізацію суспільного виробництва, особливо у сфері природокористування. На даний час у теоретичному плані екологізація суспільного виробництва, зокрема сфери природокористування, не розроблена. Невизначеними залишаються й екологічні параметри масштабів використання природних ресурсів, допустимих викидів забруднюючих речовин тощо, без чого неможливий сталий соціально-економічний розвиток будь-якої країни.

Актуальність і недостатня вивченість проблеми на глобальному рівні і, зокрема, стосовно держави Ізраїль, обумовили вибір теми дисертаційної роботи, визначили мету, завдання та структуру і зміст дослідження.

Мета даного дослідження - розробка науково-методичного обґрунтування основних напрямів раціоналізації природокористування, екологізації виробництва і формування соціальної стратегії сталого еколого-економічного розвитку держави Ізраїль.

Для реалізації поставленої мети в дисертації сформульовані такі науково-практичні завдання:

- дослідження теоретичних основ формування національної

стратегії сталого розвитку;

- оцінка якості навколишнього середовища, як фактора економічного розвитку держави Ізраїль;

- визначення національних особливостей розробки стратегій сталого розвитку держави Ізраїль;

- аналіз основних напрямів дослідження і методів раціоналізації комплексної структури еколого-економічних проблем держави Ізраїль;

- обґрунтування системи умов і факторів, які формують інтеграційний потенціал сталого розвитку;

- розробка концепції переходу держави Ізраїль на модель сталого розвитку.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методологічних і практичних проблем забезпечення сталого розвитку.

Об'єкт дослідження - система економічних, соціальних та екологічних відносин забезпечення сталого розвитку держави Ізраїль.

Методологія і методика дослідження. Методологічною базою дослідження є сучасна економічна теорія, рішення Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку /Ріо-де-Жанейро, 1992/, праці вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем оптимальності і збалансованості економічного, екологічного і соціального розвитку продуктивних сил.

Інформаційну базу дисертаційної роботи становлять законодавчі акти Верховної Ради України, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України, матеріали Міністерства статистики, інших міністерств та відомств України, Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України, міжнародних організацій тощо.

У процесі дослідження застосовувались загальноприйняті в економічній науці методи вивчення: монографічний, абстрактно-логічний, розрахунково-конструктивний, статистично-економічний, системного аналізу, балансовий та ін.

Наукова новизна роботи. В дисертації комплексно досліджено концептуальні основи сталого еколого-економічного розвитку дер-

жави Ізраїль.

Наукову новизну мають наступні положення дисертації:

- розроблені теоретичні аспекти формування стратегії сталого еколого-економічного розвитку, його понятійний апарат, значення і критерії;
- запропоновані методичні підходи до визначення екологічних обмежень економічного розвитку і методичні принципи оцінки якості навколишнього природного середовища як специфічної категорії, фактора стабільного економічного і соціального розвитку;
- досліджені і обґрунтовані концептуальні засади екологізації економіки держави Ізраїль в сучасних умовах;
- розроблені науково-методичні і практичні пропозиції по забезпеченню сталого розвитку економіки держави Ізраїль;
- визначені основні параметри екологічної безпеки сталого соціально-економічного розвитку;
- розроблена концепція переходу держави Ізраїль на модель сталого розвитку.

Наукові результати роботи, що виносяться на захист, становлять особистий здобуток автора.

Теоретична значимість дослідження. Науковий доробок дисертації є внеском в теорію та методологію формування національної стратегії сталого еколого-економічного розвитку на прикладі держави Ізраїль.

Наукові положення і висновки дисертації доповнюють і поглиблюють існуючий досвід і знання в галузі економіки природокористування і охорони навколишнього середовища.

Практичне значення результатів дослідження. Наукові результати дисертаційного дослідження мають реальне значення і являють собою сукупність пропозицій та рекомендацій, що дозволяють проводити ефективну економічну політику з метою екологізації продуктивних сил держави Ізраїль і розробити комплекс заходів по забезпеченню державної стратегії збалансованого розвитку виробництва та покращення якості навколишнього природного середовища.

Запропоновані теоретичні підходи до визначення суті і змісту сталого розвитку продуктивних сил, включаючи здійснення дер-

жавного регулювання природокористування та стимулювання природоохоронної діяльності шляхом проведення цілеспрямованої соціально-економічної, фінансової та податкової політики, можуть бути використані при розробці екологічних програм різного рівня, перспективних напрямів міжрегіонального та міжнародного співробітництва у сфері розміщення продуктивних сил і раціонального природокористування.

Основні положення дисертації передані для практичного використання в Міністерство екології держави Ізраїль та комісію Кнесету держави Ізраїль по охороні ресурсів та навколишнього середовища.

Матеріали дисертаційної роботи використовуються в учбово-методичному процесі Тель-Хайського інституту - філіалу Хайфського університету, зокрема, при читанні спецкурсів: "Основи раціонального природокористування", "Економічна оцінка природо-ресурсного потенціалу території".

Апробація роботи. Ряд найбільш вагомих положень дисертації розглянуто на комісії Кнесету з питань охорони ресурсів та навколишнього середовища. Результати досліджень доповідались і обговорювались на ряді міжнародних наукових конференцій, що проводилися в Ізраїлі та в Україні.

Рекомендації, що запропоновані автором, апробовані при виконанні ряду науково-дослідних робіт, які здійснюються у Тель-Хайському науковому центрі по охороні ресурсів та навколишнього середовища.

Наукові публікації. Автором опубліковано 3 наукові роботи по темі дисертації загальним обсягом 3,5 друк арк.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури і додатку. Текст дисертації складає 170 сторінок. В тексті вміщено 10 таблиць, 4 діаграми /пектограми/, 4 картосхеми, 3 схеми, 3 малюнки. Список літератури нараховує 102 джерела, у т.ч. 4 на іноземних мовах.

Структура дисертаційної роботи:

ВСТУП

Розділ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.

- I.1. Глобальні проблеми сталого розвитку як веління часу.
- I.2. Методологія формування національної стратегії сталого розвитку.
- I.3. Методична забезпеченість розробки програм сталого розвитку.
- I.4. Міжнародний досвід розробки стратегій сталого розвитку.

Розділ II. НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.

- 2.1. Соціально-економічні передумови переходу до сталого розвитку держави Ізраїль.
- 2.2. Екологічні проблеми та шляхи їх вирішення.
- 2.3. Формування інтеграційного потенціалу сталого розвитку.

Розділ III. ПРИЄДНАННЯ ДО СВІТОВОЇ СИСТЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ.

- 3.1. Економічне забезпечення системи сталого розвитку.
- 3.2. Інституційно-правовий механізм сталого розвитку.
- 3.3. Концепція переходу держави Ізраїль на модель сталого розвитку.

ВИСНОВКИ

ЛІТЕРАТУРА

ДОДАТОК.

II. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ.

Теоретичні основи формування національної стратегії сталого розвитку. Сучасна епоха характеризується тим, що економічний та соціальний розвиток суспільства прийшли в протиріччя з обмеженими ресурсовідтворювальними та життєдайними можливостями біосфери. Вичерпуються природні ресурси суші та океану, зникає велика кількість видів рослин і тварин, відзначається техногенне порушення біогеохімічних кругообігів речовин та забруднення всіх складових природного середовища, а також спрощення та деградація екосистем. Технічна озброєність людства досягла потужності сил, що мають руйнівний характер. Тепер перед суспільством постала проблема стратегічного значення - збереження біосфери та спільний з нею подальший розвиток /кoe-волюція/. Цей новий стан взаємно адаптованих систем - біосфери

та суспільства і є "ноосфера".

Державному регулюванню підлягають визначення стандартів забруднення та оптимальної межі викидів. Нові більш досконалі виробничі відносини ніколи не з'являються раніше, ніж визріють матеріальні умови їх існування в надрах суспільства.

В державі Ізраїль будують економіку на основі науки та прогресивних технологій. Важливою методологічною підвалиною формування національної стратегії сталого розвитку є визначення оптимальності використання ресурсів, яка у процесі інтерналізації досягається тим, що зовнішні витрати покладаються на їх винуватця. Враховується важливий принцип - забезпечити потреби сучасного покоління, не створюючи загрози потребам майбутніх поколінь. Необхідне формування нової екологічної політики, культури, нової сукупності стимулів. Постає завдання здійснити господарсько-політичне корегування ринкового механізму з метою його зміщення в напрямі до рівноваги та оптимуму. Вище призначення людини - покращувати і розвивати світ та охороняти його від власної діяльності. У 1992 р. в Ізраїлі взято курс на переважно ринкове господарство. І зараз в хай-тек /нові технології/ вкладаються найбільші у світі кошти /в абсолютних, а не у відносних величинах/.

В країні довгий час не звертали уваги на вартісну оцінку екологічного капіталу, до якого, на наш погляд, можна віднести: загальний грошовий еквівалент природних ресурсів, залучених у господарській обіг; відходів виробництва, які навіть гіпотетично не можуть бути відновлені; збитки, заподіяні забрудненням навколишнього середовища; інвестиції та фонди на ресурсозбереження, відновлення природних ресурсів і охорони довкілля; прибуток від екологічних податків, штрафів і зборів; обсяги зростання валового внутрішнього продукту внаслідок екологічної діяльності; вартість погіршення здоров'я населення через забруднення навколишнього природного середовища; витрати на еколого-економічну оцінку експертизу, виховання тощо.

На цих засадах має формуватися концепція сталого розвитку держави Ізраїль, яка ставить завдання збереження й відтворення біосфери, створення можливостей для забезпечення рівноваги між

її потенціалом і потребами людини. Сталий розвиток Ізраїлю пов'язаний з техніко-технологічним переозброєнням виробництва, розвитком на інтенсивній основі цілого ряду наукомістких галузей, екологізацією як виробництва, так й інших сфер та видів діяльності суспільства. Розроблені автором індикатори сталого розвитку – показники якості життя, рівня економічного розвитку та екологічної безпеки Ізраїлю – подані у вигляді таблиці в додатку дисертації.

Держава шляхом принципового розпорядчо-політичного рішення визначає право власності на небагаті ресурси країни за плату. Власник права може продати його на екологічному ринку.

В даний час немає ідеального екологічного інструменту, який був би придатний для зниження емісій. Розумна екологічна політика повинна використовувати набір різноманітних і узгоджених між собою інструментів. Приймаючи рішення про набір та ступінь використання інструментів, необхідно в більшій мірі керуватися такими пріоритетами як збирання коштів, використання сертифікатів згідно їх ефективності та динамічно-стимулюючого впливу. "Економізація" навколишнього середовища має велике значення для захисту природи і тим самим для забезпечення життєвих умов нинішнього та майбутніх поколінь.

Багато країн зацікавлені в переході від системи трудового до системи екологічного оподаткування. В методичному забезпеченні сталого розвитку дисертант визначає свою прихильність до того, щоб до найбільших витрат примусити саме винуватця забруднення.

Невідкладним завданням стає розробка та здійснення глобальної системи екологічних спостережень з використанням звичайних та супутникових засобів для забезпечення адекватного моніторингу процесів у біосфері і навколишньому середовищі з метою попередження їх порушень та контролю за ефективністю природоохоронних заходів. Передувати цьому повинно державотворення по мережі відносин у природокористуванні – видання відповідних законів, інструкцій у поєднанні з залученням до системи ринкових механізмів усієї природоохоронної діяльності, впровадження квот, сертифікатів, ліцензій, лімітів. Необхідно мати і застосовувати в практичній діяльності вартісну оцінку природних ресурсів як об'єкта купівлі-продажу, розвивати ринок природних ресурсів, екологічний

ринку, ринку екологічних послуг, екологічний капітал і таке ін.

Головним в теорії саморегуляції є визначення межі стійкості глобальної біосфери. Адже існує лімітовано-кількісне природне її збурення - динаміка біосферних процесів, порушення яких завдає шкоди біосфері. На основі апробованих методів автор стверджує, що загалом біосфера спроможна компенсувати будь-які втручання господарської діяльності лише при умові, що вилучення з неї біотичної продукції не перевищуватиме одного відсотка. Більшу частку, або 99 відсотків, біосфера витрачає на відновлення і стабілізацію навколишнього середовища.

У дисертації розроблені індикатори сталого розвитку держави Ізраїлю.

Формування економічного і екологічного комфорту як складових життєвого рівня свідчить про те, що навколишнє середовище виступає як пріоритетне споживче благо. Це теоретичне положення нової природоохоронної стратегії передбачає практичну реалізацію прав людини на пристойне довкілля, прав майбутніх поколінь на користування природно-ресурсним потенціалом для підтримки власного розвитку.

Враховуючи міжнародний досвід розробки стратегій сталого розвитку, дисертант вважає, що зокрема для Ізраїлю необхідна система купівлі-продажу ліцензій на викиди згідно лімітів, які встановлюються владою, щоб за допомогою аукціонів розподіляти індивідуальні права на викиди. При цьому важливо надати можливість кожному власнику цього права вільно продати його.

Суми, отримані від кредитів, квот і т.д., доцільно акумулювати в спеціальних фондах екологічного призначення і використовувати для екологічних досліджень щодо стратегії природокористування з метою подолання негативних наслідків господарювання як в регіональних, так і в глобальних масштабах.

Досі не існує єдиної моделі для національного плану сталого розвитку. Кожний план для певної країни має враховувати її специфіку. Міжнародний досвід засвідчує, що розвиток і збереження навколишнього середовища - найважливіші цінності людства, які відіграють все відчутнішу роль у житті кожної людини окремо і суспільства в цілому. Економічна перебудова і нова екологічна політика є основою процвітання і соціального прогресу, що вимагає нетрадиційних підходів урядів багатьох країн світу.

Сталий розвиток задовольняє потреби сучасної доби і водночас не виснажує можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби.

За прогнозами автора, держава Ізраїль повинна посісти одне з провідних місць в групі держав з "ринками, що мають тенденції до розвитку".

Національні особливості розробки стратегій сталого розвитку. Соціально-економічними передумовами переходу до сталого розвитку держави Ізраїль є те, що експорт ізраїльської продукції, отриманої на основі досягнень прикладної науки, щорічно перевищує п'ять мільярдів доларів США. Найбільших успіхів ізраїльські вчені досягли в таких областях, як медична електроніка, агротехнологія, генетика і селекція сільськогосподарських тварин та рослин, контроль за забрудненням навколишнього середовища, використання сонячної енергії, комп'ютерна техніка, програмне забезпечення комп'ютерів. Сьогодні в Ізраїлі наукомістській індустрії належить більше ніж 2 % валового національного продукту /в США - 2,3 %/. Початкові капіталовкладення в наукомістські виробництва субсидуються урядом. Субсидії складають до 50 % капіталовкладень. Затрати держави на розвиток прикладних галузей науки дуже вигідні - 41 % субсидованих проєктів окупають себе протягом перших 10 років, 26 % успішно конкурують на світовому ринку. Розвиток та збільшення обсягів прикладних досліджень в Ізраїлі має добрі перспективи у майбутньому, тому що в країні є багато кваліфікованих вчених та інженерів.

Ізраїль знаходиться на одному з перших місць у світі по чисельності спеціалістів високої кваліфікації. Серед соціально-економічних аспектів сталого еколого-економічного розвитку особливої уваги заслуговують сучасні технології, що розвиваються в умовах, коли рівень цін на енергоносії стимулює розробку енергоекономічних та ресурсозберігаючих /маловідходних/ технологій.

Продовжуючи думку про національні особливості розробки стратегії сталого розвитку держави Ізраїль, дисертант акцентує увагу на тому, що країна багата святими місцями, історичними пам'ятками, національними парками та заповідниками, які є основою піднесення туризму.

Розвиваючи економіку, ізраїльтяни водночас прагнули вирішувати життєво важливі для країни проблеми - забезпечити безпеку держави, прийняти та влаштувати сотні тисяч емігрантів. Зворотню стороною успішного вирішення цих та ряду інших першочергових національних завдань стало формування особливої моделі економіки. Мова йде, в першу чергу, про такі елементи цієї моделі, як наявність потужного військово-промислового комплексу, що вимагає значних людських, матеріальних та фінансових ресурсів; постійний дефіцит торговельного та платіжного балансу і, як наслідок, збільшення зовнішнього боргу; опора на єврейську діаспору та уряд США як на основні джерела притоку фінансових надходжень з-за кордону; надмірна для країни з розвинутою ринковою економікою співучасть держави в господарській діяльності, яка призвела до високого рівня монополізації, недостатньої відкритості внутрішнього ринку для зарубіжних товарів та послуг, звуження сфери діяльності приватного капіталу і в підсумку - до зменшення темпів росту ефективності національного господарства в цілому.

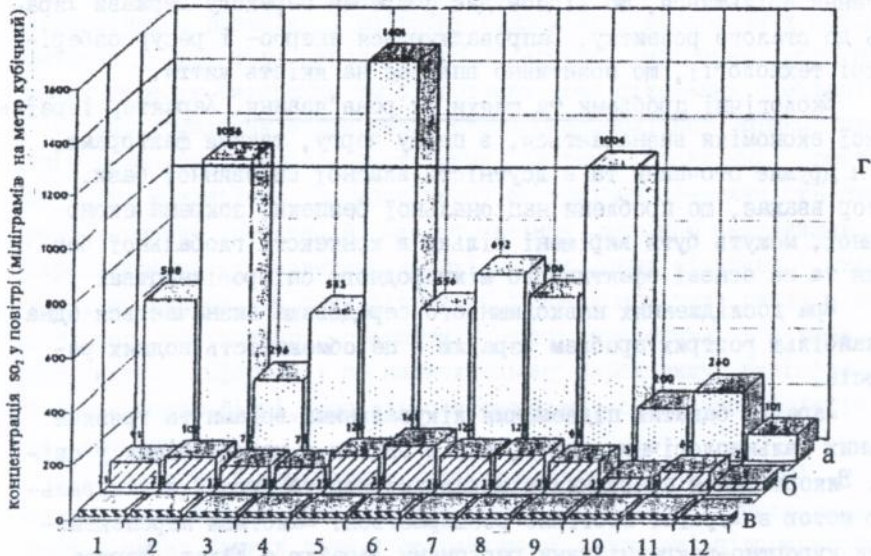
В першій половині 90-х рр. економіка Ізраїлю входила до числа найбільш швидко зростаючих у світі. В період з 1990 по 1995 рр. реальний ВВП зріс на 29 % і досяг 74 млрд дол. За показником ВВП на душу населення /13,728 дол. в 1994 р./ Ізраїль займав 21 місце серед 200 країн. У 1995 р. валовий внутрішній продукт виріс на 7 %, а в перерахунку на душу населення - на 4,3 %.

За структурними характеристиками ізраїльське господарство близьке до економіки США і країн Західної Європи та в значній мірі відповідає постіндустріальній, інформативній моделі. Країна включена в активний міжнародний господарський обмін - вже у 1994 р. її зовнішньоторговельний оборот склав майже 80 % від вартості ВВП. Продовжується процес лібералізації національної економіки та процес покращення екологічної ситуації /Діаграма 1/.

За 1995-1996 рр. в державі спостерігалось покращення еколого-економічного становища, збільшились валовий внутрішній продукт та національний доход, але дефіцит бюджету все ще складав 30 % ВВП, споживчі ціни зросли у 1,4 раза. Частка прибутку і фонду оплати праці, які є носіями національного доходу, зростають.

СТАН ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРИ ХАЙФСЬКОЇ ПРОМИСЛОВОЇ ЗОНИ ДВООКИСОМ СІРКИ (SO_2)

у 1995 році.

Від 1 до 12-різні ділянки промислової зони міста Хайфа.

- а) усереднена кількість викидів за годину (під час інтенсивних викидів);
- б) усереднена кількість викидів за добу (у дні коли провадяться інтенсивні викиди);
- в) усереднена кількість викидів за рік (викиди провадяться періодично);
- г) кордон максимально допустимої норми викидів

Зрушення у використанні національного доходу характеризують подальший прогрес відтворувального процесу. Фонд споживання населення збільшився, що відповідає потребам переходу держави Ізраїль до сталого розвитку. Запроваджуються енерго- і ресурсозберігаючі технології, що позитивно впливає на якість життя.

Екологічні проблеми та шляхи їх розв'язання. Характер ізраїльської економіки визначається, в першу чергу, такими факторами, як і дружнє оточення та відсутність власної сировинної бази. Автор вважає, що проблеми національної безпеки, зокрема економічної, можуть бути вирішені тільки в контексті глобальної безпеки та на основі ефективного міжнародного співробітництва.

При дослідженнях навколишнього середовища визначається одна з найбільш гострих проблем Ізраїлю - це обмеженість водних ресурсів.

Ізраїль багатий підземними лікувальними водами та грязями різних бальнеологічних типів, які є одними з найкращіших у світі. Використання природних мінеральних вод та грязей з лікувальною метою в Ізраїлі постійно розширюється. Найбільш перспективними курортно-рекреаційними регіонами Ізраїлю є Ейлат, Мертве море, Середземне узбережжя, Тверія та інші.

З часу заснування держави у 1948 р. площа лісопосадок зростає до 2 тис. кв. км, що складає 10 % всієї поверхні країни. Кожне дерево і разом усі ліси стали затримувати зимові дощові води та спрямовувати їх у водоносні пласти. Криниці знову наповнилися водою. Древа, особливо швидкозростаюча єрусалимська сосна, допомагають відродженню ґрунтів. В місцях, де ґрунт відновився, сосни вирубували і негайно заміняли на абрикосові, мигдальні та інші фруктові і горіхові дерева. З відродженням ґрунтів відбувся розквіт сільського господарства, не дивлячись на те, що Ізраїль відноситься до посушливих територій.

В Ізраїлі нараховується 280 заповідників, які розташовані на площі понад 4000 кв. км, що становить більше п'ятої частини країни. За міжнародними нормами порядок в них вважається "суворим": тут не можна рвати квіти, влаштовувати пікніки будь-де, а тільки у спеціально відведених місцях, тощо.

Проаналізувавши звіти Міністерства контролю середовища /екології/ Ізраїлю, дисертант вважає, що загальний стан навколишнього при-

родного середовища в країні станом на 1996 рік був задовільний.

Формування інтеграційного потенціалу сталого розвитку потребує нового світогляду, спрямованого на всебічну екологізацію економічного розвитку і розробку відповідних екологічних пріоритетів у структурі народного господарства. Вирішенню цього питання передують виховання та підготовка кваліфікованих спеціалістів, вдосконалення експертизи, еколого-економічної оцінки, правового механізму природокористування, системи управління; зрештою це дасть можливість одержати певну економічну ефективність природоохоронних інвестицій. Для управління охороною навколишнього середовища та її розвитком необхідне створення ефективної системи, що включатиме банк різних еколого-економічних даних з екологічного моніторингу, статистики стану середовища, з міжнародної системи інформації по навколишньому середовищу. Екоінформація має географічні, соціально-економічні, санітарно-гігієнічні та інші аспекти.

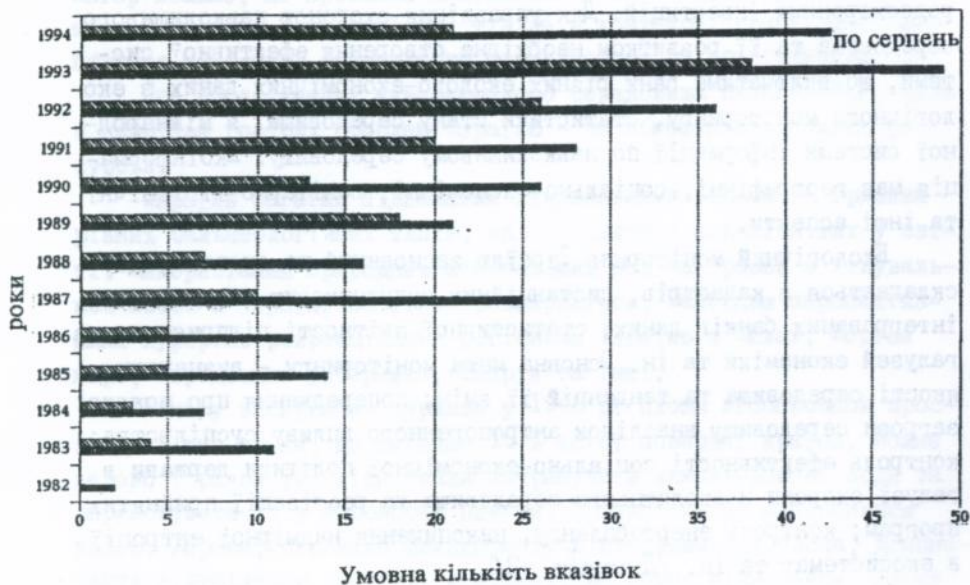
Екологічний моніторинг Ізраїлю заснований на системі, що складається з кадастрів, дистанційних супутникових спостережень, інтегрованих банків даних, статистичної звітності підприємств та галузей економіки та ін. Основна мета моніторингу – визначення якості середовища та тенденцій її змін; попередження про можливі загрози середовищу внаслідок антропогенного впливу суспільства; контроль ефективності соціально-економічної політики держави в галузі охорони навколишнього середовища та реалізації прийнятих програм; контроль енергобалансу, накопичення надмірної ентропії в екосистемах та ін. /Діаграма 2/.

Міністерство екології Ізраїлю забезпечує уніфікацію методик спостережень та лабораторних аналізів і контролює усіх забруднювачів. Фінансування системи державного моніторингу навколишнього середовища здійснюється з державного бюджету Ізраїлю.

Міністерство сільського господарства Ізраїлю проводить моніторинг земель та ґрунтів. Добре поставлено моніторинг в межах гідрометеорологічної служби.

Для доповнення картини заходів забезпечення сталого розвитку необхідно відзначити, що в Ізраїлі є ряд спеціальних світових оздоровчих курортів, які створені на базі унікальних географічних та геологічних умов. Основна частина курортів сконцентрована

РЕКОМЕНДАЦІЇ МІНІСТЕРСТВА ЕКОЛОГІЇ
ІЗРАЇЛЮ ПО КОНТРОЛЮ ЗА НАВКОЛИШ-
НІМ СЕРЕДОВИЩЕМ ТА ЇХ ВИКОНАННЯ
У ПЕРІОД 1982-1994р.р.

Вказівки для виправлення

виконання, ліквідація недоліків

в районах Галілейського /Кінерет/ моря та Мертвого моря. Для відпочинку унікальний Ейлат і т.д.

У системі забезпечення сталого розвитку є дуже важливий елемент - це національна свідомість. Держава і політична незалежність - це важливо. І вона повинна бути наповнена духовним змістом, національною самобутністю.

Інтеграція до світової системи сталого розвитку та шляхи вирішення еколого-економічних проблем. Економічне забезпечення системи сталого розвитку.

Доля затрат на екологічні проекти досягла у ряді країн 3-5 % від валового внутрішнього продукту. Важливою складовою частиною будь-якої національної стратегії охорони навколишнього середовища є економічні методи регулювання і планування цієї діяльності. Завдання розвитку необхідно розглядати у нерозривному зв'язку з екологічними питаннями. До економічних важелів відносять фінансові стимули та стримуючі фактори у формі субсидій, податків, штрафів, квот і т.ін. Мета політики, спрямованої проти забруднення навколишнього середовища, - це пошук шляхів перетворення зовнішніх витрат забруднення у внутрішні. Основне завдання - примусити забруднювача сплатити всі витрати, пов'язані з емісією забруднень. Законодавчі стандарти, податки тощо використовуються для перетворення зовнішніх витрат у внутрішні.

В найновішому варіанті еколого-економічної політики довілля має вважатися рідкісним ресурсом, а права на його забруднення будуть продаватися з урахуванням його /середовища/ здатності переробити чи поглинути промислові відходи. Ринок таких прав зразу створив би фінансові стимули не забруднювати навколишнє середовище для тих, хто потенційно може це зробити. Більш того, підвищення попиту на права забруднення довілля, що супроводжує економічне зростання, підняло б ціну на них і тим самим стимулювало б пошуки зберігаючих технологій. А щодо утилізації твердих відходів, то зменшення числа звалищ сміття підвищило б інтерес до його переробки. Якщо претендування потерпілих від зовнішніх ефектів на компенсаційні виплати від винуватців збитків обґрунтовуються правом відповідальності, то виникає питання про страхування відповідних ризиків. Боязнь ризику потенційними винуватцями, вимушеними роботи виплати потерпілим, призводить до того, що вони го-

тові свій ризик перекласти на страхувальника за певну плату. А потерпілих влаштує, що винуватець емісії застрахований, тому що для них зменшується ризик не отримати або отримати недостатньо компенсацію з причини неплатоспроможності винуватця. В інтересах потенційно потерпілих, держава в обов'язковому порядку деякі небезпечні для третіх осіб види діяльності примушує забезпечувати попереднім покриттям збитків з боку суб'єктів такої діяльності. Страхування посилює інтерналізуючий вплив права відповідальності. В Ізраїлі необхідно дещо перебудувати економічну модель права відповідальності, яка використовувалась до цього часу. Винуватець негативного зовнішнього ефекту обкладається таким податком, при якому податкова ставка відповідає зовнішнім граничним витратам за умов соціально оптимальної ситуації. Відповідно до цього певні суб'єкти, які забруднюють водні ресурси, виплачують збори за кожну нанесену ними одиницю шкоди, що розраховуються в залежності від кількості стічних вод, їх якості та від ступеню небезпечності шкідливих речовин. Сполучення елементів політики зборів та податків використовується в практичній екології багатьох країн. Розробка всіх екологічних програм, незалежно від їхнього рівня, пов'язана з вирішенням цілого ряду економічних питань, що мають міждисциплінарний характер. Альтернативна ідея полягає в тому, що суб'єкт політичного рішення встановлює граничну /найбільшу/ межу емісії для певної шкідливої речовини і для певного простору, а розподіл прав на використання цієї "екологічної місткості" серед природокористувачів регулюється ринком, зокрема продажем такого "права на забруднення" з аукціону тим, хто пропонує за них більш високу ціну. Здійснення емісії стає дорогою справою, тому фірми мусять будувати свої відносини з навколишнім середовищем на економічній основі. Кожна фірма порівнює вартість сертифікатів з величиною вартості витрат на попередження емісії.

Для Ізраїлю немає альтернативи курсу на екологізацію економіки з причини відсутності ресурсів. Тому необхідним є розвиток наукомістких галузей промисловості. Характерним для зазначених галузей є їх незначна сировинна база та мала енергомісткість, слабкий викид шкідливих речовин, відносно мала кількість води,

а тому відповідно і стоків; не потрібні великі земельні ділянки; взагалі вказані галузі легше "вписуються" в середовище. Особливістю наукомістких виробництв є їх малотонажність, а іноді й мініатюрність, а звідси - економія на транспорті та зниження навантаження на зовнішнє середовище.

У 1995 році бюджет Міністерства екології Ізраїлю складав 69 млн шекелів. Додатково державою було виділено 0,5 млрд шекелів на еколого-економічну регуляцію виробництва. А саме: за прописами Міністерства екології кожне підприємство повинно реалізувати певні кошти на очисні споруди та модернізацію виробництва. Підприємства, які закінчать ці роботи до 1999 р., отримають від держави 35 % від усіх витрат на ці роботи. Це є важливим кроком до економічного забезпечення сталого розвитку держави Ізраїль.

Інституційно-правовий механізм сталого розвитку. Заходи фінансового примусу доповнюють передбачені законом вимоги, які діють по відношенню до забруднювачів, надаючи економічного змісту виконанню чи не виконанню нормативних положень. Нанесений збиток та виплати за нього ідентичні. Для всіх збитків існують грошові еквіваленти, тому у винуватця й потерпілого немає, завдяки закону, суперечностей з питання оцінки збитків /в Ізраїлі така оцінка проводиться державою безкоштовно/.

Механізм правового регулювання природокористування в більшості західних країн і на Близькому Сході, в тому числі в Ізраїлі, сформувався в 60-70-ті роки. Це мало великий вплив на відтворювальні процеси, структурну перебудову економіки, політику держави, господарську кон'юнктуру, науково-технічний розвиток, правовий механізм.

Але поняття сталого розвитку набагато ширше, ніж лише "збалансоване та екологічно безпечне природокористування". Тому всі вищевказані процеси потребують корекції, доробітки або розвитку. А починати, вірніше продовжувати, треба з наукових розробок по вдосконаленню експертизи, моніторингу та законодавчо-правової основи. Попередження екологічних загроз потребує превентивних акцій, стратегія яких повинна передбачати обґрунтування та пріоритети цілей, визначення масштабів ризику, моніторингу та оцінку ролі відповідних процесів, розробку шляхів вирішення проблем з

врахуванням науково-технічних можливостей, соціально-економічних аспектів та існуючих міжнародних угод.

Забруднення навколишнього середовища - це міждержавна планетарного масштабу проблема. Конфлікт полягає в тому, що при існуючій глобальній екологічній кризі відсутній глобальний суспільний механізм узгодження та регулювання національних екологічних дій. Кожна держава повинна формувати свій економічний механізм природо-користування, який зможе впливати на джерела забруднення, створюючи відповідні стимули; накопичувати кошти, що використовуватимуться для фінансування природоохоронної діяльності. Економічний механізм, що є інструментом політики втручання, дає можливість оперувати цінами, щоб виправити недоліки ринку, пов'язані з неточним відображенням нових утримок за забруднення середовища та вигод від його контролю. Формуючи стратегію природокористування, держава законодавчо гарантує певний регламент дії економічного механізму, забезпечення ресурсозберігаючого використання природних ресурсів. Держава має можливість сама регулювати виплати за забруднення на правовій основі. Читання права відповідальності вирішуються науковцями спеціальності "закон та економіка". Представлені ними положення застосовуються в сфері екологічної правової відповідальності. Під екологічною правовою відповідальністю розуміється регулюючий механізм природоохоронного законодавства, що визначає, в яких випадках і в якому обсязі винуватець зовнішнього ефекту повинен компенсувати шкоду потерпілому. Право відповідальності, з економічної точки зору, є елементом стратегії інтерналізації. Якщо винуватець повинен компенсувати шкоду потерпілому, то при прийнятті рішень про розміри і якість виробництва він повинен визнавати як зовнішні витрати, так і витрати, що здійснюються на ринку, за виробничі фактори. В ідеальному варіанті право відповідальності примушує винуватця ставитися до зовнішніх витрат так, як і до внутрішніх. В цьому разі зовнішній ефект інтерналізується.

Державне право розрізняє відповідальність за вину та відповідальність за загрозу. Право власності передбачає, що зовнішній ефект має бути інтерналізований шляхом виплат винуватцям потерпілому, але на відміну від нього право відповідальності за вину не передбачає виплати компенсації потерпілому у випадку, коли вину-

ватець емісії наносить шкоду навмисно.

У зв'язку з достатнім розвитком інституційно-правового механізму у державі Ізраїль назріла необхідність розробки і прийняття "Основного закону сталого еколого-економічного розвитку держави". Для вироблення цього закону необхідно прийняти концепцію переходу держави Ізраїль на модель сталого розвитку. Розроблена автором в результаті роботи над дисертацією концепція включає такі підрозділи:

- а/ структурна політика та інституційні перетворення;
- б/ забезпечення демократії, гарантії прав і свобод громадян держави Ізраїль;
- в/ збалансування використання ресурсного потенціалу суспільства для забезпечення сталого розвитку;
- г/ регіональні особливості сталого розвитку держави Ізраїль;
- д/ роль поселень у забезпеченні національної стратегії сталого розвитку держави Ізраїль;
- ж/ основні напрями еколого-економічної політики держави Ізраїль;
- з/ механізм реалізації концептуальних положень переходу держави Ізраїль до сталого розвитку;
- і/ законодавчо-правова база держави Ізраїль;
- ї/ організаційний механізм;
- й/ шляхи та етапи переходу держави Ізраїль до сталого розвитку.

Стратегічні напрями забезпечення сталого розвитку держави Ізраїль розроблені дисертантом на основі єврейської національно-релігійної традиції.

III. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

I. Концепція сталого розвитку держави Ізраїлі ставить завдання збереження і відтворення біосфери, створення можливостей для забезпечення рівноваги між її потенціалом і потребами як сучасного, так і майбутніх поколінь.

В Ізраїлі ресурсомісткість ВВП нижче світових стандартів, що сприяє формуванню сталого еколого-економічного розвитку країни.

2. Характер економіки Ізраїлю визначається в першу чергу багатьма факторами, серед яких найважливішим є крайня обмеженість природних ресурсів, особливо води, та власної сировинної бази.

Економічна перебудова і нова екологічна політика становитиме основу процвітання і соціального прогресу при нетрадиційному підході уряду до розв'язання екологічних проблем.

3. Найбільших успіхів країна досягла в таких галузях, як медична електроніка, агротехнологія, генетика та селекція сільськогосподарських тварин і рослин, приладобудування для контролю за забрудненням довкілля, створення комп'ютерної та геліотехніки, програмне забезпечення автоматизованих виробництв. Сьогодні в Ізраїлі наукомісткій індустрії належить більше ніж 2 % ВНП /в США - 2,3 %/.

4. Для Ізраїлю немає альтернативи курсу на екологізацію економіки з причини обмалі природних ресурсів. Рівень цін на енергоносії стимулює розробки енергоекономічних та ресурсозберігаючих /маловідходних/ технологій. Стрижнем еколого-економічної політики країни стають власні наукомісткі технології, що забезпечать зменшення антропогенного тиску на природне середовище.

5. В Ізраїлі поряд з створенням екологічного ринку /ринку екологічних послуг, купівлі-продажу ліцензій тощо/ економічні важелі виступають дійовим інструментом державного регулювання емісій забруднюючих речовин у навколишнє середовище, сприяючи їх зменшенню.

У справі економізації довкілля доцільно в більшій мірі керуватися такими пріоритетами, як екологічне оподаткування, обіг сертифікатів тощо, враховуючи їх динамічно-стимулюючий вплив на винуватців забруднення.

6. Інтеграційний потенціал сталого розвитку країни потребує формування нового світогляду, спрямованого на всебічну екологізацію суспільства з розробкою відповідних екологічних пріоритетів. Передувати цьому має покращення підготовки кваліфікованих спеціалістів; вдосконалення експертизи виробництва

та еколого-економічної оцінки природних ресурсів, правового та економічного механізму природокористування, а також системи державного управління.

7. Інституційно-правовий механізм природокористування в Ізраїлі достатньо розвинений і на його основі можливо здійснити розробку і прийняття "Основного закону сталого еколого-економічного розвитку". Крім зазначеного закону, переходу країни на модель сталого розвитку сприятиме високий рівень національно-релігійної та екологічної свідомості населення.

ІУ. ОСНОВНІ ПУБЛІКАЦІЇ ПО ТЕМІ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Теоретико-методологічні основи формування національної стратегії сталого розвитку /на прикладі держави Ізраїль/.-Препринт, РВПС України, Київ, 1997, 2 друк. арк.
2. Охорона навколишнього середовища і проблеми сталого розвитку/.-Препринт, РНІС України, Київ, 1996, 1,2 друк. арк.
3. Питання фінансового механізму оточуючого середовища в Ізраїлі// Збірник наукових праць. Видавництво Хайфського техніону, Ізраїль, 1997, 0,3 друк.арк.

ABSTRACT

Alba P.Y. theoretical and metodological bases of formation of national strategics of stable ecology-economical development (on the model of Israel).

A dissertation on competition of scientific degree for the candidate of economic sciences on spesiality 03.08.01: economics of natural resources and nature use. The Council of the Study of Productive Forces of the Ukraine of the National Academy of Sciences. Kiev 1997.

A manuscript with the theoretical research in the sphere of economics and scientific grounds in the directions of a stable ecology of industrial development in the scale of separate country (Israel) is being defended.

The system of factors and conditions of forming the market relations has been revealed and studied.

The conception of a stable development of the state, with the account of the national peculiarity of integration into the world system of stable development, is being offered.

АННОТАЦІЯ

Альба П.И. - Теоретико-методологические основы формирования национальной стратегии устойчивого эколого-экономического развития /на примере государства Израиль/. Рукопись диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.08.01 - Экономика природных ресурсов и природопользования. Совет по изучению производительных сил Украины НАН Украины. Киев, 1997.

Запираються теоретическіе разработки в області економіки и науцного обоснования направлений устойчивого эколого-экономического развития в масштабах отдельного государства /Израиль/.

Выявлена и исследована система факторов и условий, формирующих экономику и рациональное природопользование в условиях рыночных отношений. Обоснована концепция устойчивого развития государства Израиль в рамках его национальных особенностей с целью интеграции в мировую систему устойчивого развития цивилизации.

КЛЮЧОВІ СЛОВА:

Сталий розвиток, система природокористування, національна стратегія, індикатори сталого розвитку, еколого-економічні проблеми, правовий механізм, концепція сталого розвитку, Ізраїль.

Підписано до друку 15.05.97р. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 1,0. Обл.-вид. арк. 1,0.
Наклад 100. Зам. 180.

Відділ оперативної поліграфії
Центру Міжнародної освіти
227-12-75, 227-37-86

ВМЦ ООС

AB 37.812